

Sumaišties laikotarpis XIII a. pab. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: 1285 m. Daumanto atvejis

RIČARDAS DEDIALA

El. paštas ricardas.dediala@gmail.com

Stripsnyje aptariamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Daumanto valdymas XIII a. 9-ajame dešimtmetyje. Analizuojami kariniai žygiai, politinės aspiracijos bei bandoma atsakyti į klausimą, ar Daumanto veiksniuose galima įžvelgti dinastinių priešiškumą prieš tai valdžiusiems giminėms. Nemažiau svarbus klausimas, kas buvo jo sąjungininkai ir kada tiksliai Daumantas įsitvirtino Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės soste. Šio menčiau pažįstamo Lietuvos didžiojo kunigaikščio politinės istorijos kontekstualizavimas leidžia pažvelgti į laikotarpį po Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio mirties.

Raktažodžiai: Daumantas, politika, Gediminaičiai, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, XIII a.

TYRIMO PROBLEMA IR TIKSLAS

1282 m. pirmąjį pusmetį, tikėtina, po smurtinės Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio (1268–1282 m.) mirties valstybės sostą perėmė ar užvaldė kita įtakinga grupuotė. Artūro Dubonio teigimu, ji turėjo būti susijusi su karaliaus Mindaugo šeima, jo sūnumi Vaišelga [18, 146; 15, 18–20]. Nuo šios akimirkos iki pat 1285 m. rugpjūčio mėn. šaltiniuose neaptinkame jokie kito Lietuvą valdžiusio didžiojo kunigaikščio vardo. 1285 m. Rusios metraščiuose užfiksuota paslaptinga nemažiau paslaptingo Lietuvos didžiojo kunigaikščio, įvardijamo Daumantu, mirtis Tverės žemei priklausančiame Olešnios valsčiuje. Istoriniai šaltiniai apie šį įvykį skurdūs, o istorinės aplinkybės – miglotos, tačiau vertos atskiro žvilgsnio. Daumanto Olešnios užpuolimas fiksuojamas devyniuose metraščiuose (Lavrentijaus [62, 483], Simeono [65, 81], Tipografiniame [60, 105], Nikono [63, 166], Priskėlimo [73, 179], Lvovo [67, 170], Avraamkos [64, 56], Jermolino [68, 93], Troicos [78, 344]), kuriose iš esmės perrašoma ta pati žinutė (pagal Lavrentijaus metraštinę, XIV a.): „1285 m. lietuviai siaubė Tverės vyskupo valsčių – Olešnią. Susirinkę tveriečiai, maskviečiai, volokiečiai, toržokiečiai, zubcoviečiai, rževiečiai žygiavo kautis su lietuviais miške Išganytojo [Viešpaties atsimainymo] dienos išvakarėse. Ir Dievas padėjo krikščionims – nukovė jų [Lietuvos] didįjį kunigaikštį Daumantą, kitus paėmė į nelaisvę, dar

kitus išžudė ir visus belaisvius atėmė, o kiti [lietuviai] išsibėgiojo“ [62, 483; 26, 137–138]. Šis, atrodytų, menkas epizodas buvo suaktualintas XIX a. klasikinės rusų istoriografijos, tačiau jam nebuvo skirta jokie platesnio paaiškinimo, o fiksuotas tik pats įvykio faktas [54, 74; 75, 201], susijęs dar ir su tuo, kad šis Olešnios paminėjimas tapo pirmojo šaltiniuose žinomo Tverės kunigaikštystės valsciaus paminėjimu [60, 175].

Istoriografijoje didžiojo kunigaikščio Daumanto politika, karinės, politinės akcijos iki neseno laiko nekėlė didesnių diskusijų, ir apskritai šio menkai žinomo didžiojo kunigaikščio politika buvo įvertinta tik fragmentiškai [16, 5–9; 27, 11; 18, 72–78], kadangi nesama jokių konkretesnių šaltinių apie šį laikotarpį. Autorius daugiau domino Daumanto giminystės ryšiai su ankstesniais (manant, kad Daumantas buvo Traidenio giminaitis arba sūnus) [27, 11; 29, 145] ir vėlesniais valdovais [35, 1–8; 48, 534], bet ne jo politinė kryptis, įvykiai valstybėje ir kaimyniniuose kraštuose spėjama jo valdymo laiku. Išskirti galėtume paskutinius istorikų A. Dubonio ir Tomo Baranausko tyrimus, plačiau pažvelgusius į nagrinėjamą Daumanto valdymo epizodą [18, 72–79; 24, 431; 4, 8–9; 3, 32–34]. Nesant jokių detalesnių šaltinių, leidžiančių užtikrintai nubrėžti Daumanto politinius valdymo vektorius po Traidenio mirties, pateikiamos tik hipotetinės išvados. Kompleksiškai nebuvo analizuojami numanomi Daumanto laikų žygiai bei žygiai po jo mirties ir, neskaitant pavienių bandymų, nebuvo mėginimų kontekstualizuoti juos sąjungininkų ir priešų kontekste, taip paaiškinant, kokią galimą politinę stovyklą užėmė Daumanto laikų lietuviai bei lietuviai, veikę iki pirmųjų Gediminaičių – Butigeidžio ir Butvydo – įsigalėjimo.

Istoriografijoje dar nuo Edvardo Gudavičiaus *ex silentio* tono formuojama pozicija, kad nuo 1282 m. pirmosios pusės iki 1285 m. antrosios pusės Lietuvoje valdė Daumantas [20, 10], t. y. po Traidenio mirties tarsi įvyko sklandus valdžios perdavimas ir valstybėje nebuvo jokių vidinių perturbacijų, kaip ir po Daumanto mirties į valdžią staiga atėjus Butigeidžiui ir Butvydui apie 1286 metus. Taigi preziumuojama, kad valdovų kaita vyko iš karto po ankstesniojo mirties, tačiau nėra jokių objektyvių įrodymų, galinčių tai patvirtinti. Šie numanomi treji valdymo metai pasižymėjo keliais įdomiais istoriniais aspektais, leidžiančiais mums pažvelgti į Daumanto įsigalėjimą visiškai kitaip, naujai. Chronologiškai žvelgiant, spėjama Daumanto valdymo laikotarpiu (1282 m. vidurys – 1285 m. antroji pusė) buvo suorganizuoti šeši karo žygiai, tarp kurių mus labiausiai domina keistas anksčiau paminėtas 1285 m. Rusios žemių užpuolimas, tačiau šie žygiai nebuvo kardinaliai skirtingos politinės krypties, negu buvo būdinga prieš tai buvusiems Traidenio laikams. Tai reiškė kažkokius politinius santykių su kaimynais pokyčius bei kiek kitokią, bet neesminę, vidaus politinę kryptį kaimynų atžvilgiu, palyginti su prieš tai buvusiu valdovu. Neseniai T. Baranauskas pateikė naują Daumanto atėjimo į valdžią versiją, kuri paremta tuo, kad Daumantas į Lietuvos sostą atėjo dar 1281 m. ir užmezgė taikius santykius su Vokiečiu ordinu (1). Nagrinėdamas politinę situaciją po Traidenio valdymo, T. Baranauskas paneigė A. Dubonio pateiktą argumentaciją dėl Traidenio valdymo pabaigos 1282 m. ir teigė, kad daug realesnė data būtų 1281 m., nors visiškai nekvestionavo kitų oponento argumentų (netiesioginių įrodymų ir Chronografo biblinės Antiocho istorijos analogijų su Traideniu) [15, 18–23; 18, 142–146], o susitelkė ties Haličo-Voluinės metraščio žinutės interpretacija ir popiežiaus pasiuntinio Pranciškaus Molianiečio žiniomis, kurios, beje, istoriografijoje yra interpretuojamos taip pat skirtingai. Primintina, kad A. Dubonio monografijoje *Traidenis* plėtojama 14 metų (1268–1282 m.)

(1) Šią T. Baranausko hipotezę aptarėme dar 2018 m. recenzijoje [12, 150–159].

Traidenio valdymo koncepcija, kai istoriografijoje tradiciškai pateikiami 1269/1270–1281 metai. Taigi T. Baranauskas metais paankstina didžiojo kunigaikščio Daumanto valdymą. Teigiama, kad Traidenio mirtis ir paskutinė žinia apie Nameisį bei Skomantą yra liudijimas apie „radikalios permainas Lietuvos valstybėje – tikėtiną perversmą“ [3, 31] ir daroma prielaida, kad Nameisis, kaip Traidenio bendražygis, galėjo tapti perversmo auka, o 1281 m. spalio–lapkričio mėn. Nameisio (Traideniui pavaldus Žiemgalių (ar bent dalies jų) valdovas) žygis galėjo išprovokuoti valstybės perversmą, kai valdžią perėmė labiau kompromisiška Vokiečių ordino atžvilgiu grupuotė, kuri planavo pasinaudoti 1281 m. Tervetės taika ir išplėsti šią taiką visai Lietuvos valstybei. Toliau teigiama, kad naujasis valdovas, t. y. Daumantas, iškart ėmėsi gerinti santykius su Livonija [3, 32]. Jis greičiausiai užmezgė dialogą su vienu iš Tervetės taikos iniciatorių – Rygos arkivyskupu Jonu I iš Lunės ir net kalbėjosi apie galimybę priimti krikštą. Tai grindžiama 1312 m. kovo 20 d. popiežiaus legatui Pranciškui Maloniečiui Kerknos (Falkenau) cistersų vienuolyno prioro Henriko pateiktu liudijimu, kad „jo tėvas Rygos arkivyskupo tuo metu buvo pasiūstas su kitais pasiuntiniais pas lietuvių karalių, ir šis tarp kita ko pasakė minėtiems pasiuntiniams, kad todėl nenorėjo atsiversti į tikėjimą, nes bijojo žiemgalių pavyzdžio, būtent, kad broliai nepadarytų jam ir jo žmonėms taip, kaip padarė tiems iš Žiemgalos, apie tai pasiuntiniai pranešė arkivyskupui ir daugeliui kitų. Paklaustas, kuriuo laiku buvo pasiūsti minėtieji pasiuntiniai, atsakė, kad būtų trisdešimt metų“ [3, 32; 11, 29]. Atskaičiavę trisdešimt metų nuo 1312 m. gauname 1282 metus. Istoriografijoje buvo paplitusi nuomonė, esą tas valdovas, kuris derėjosi su Rygos arkivyskupo pasiuntiniais, buvęs Traidenis [3, 32]. Istorikas pateikė kitokią įvykių grandinę: 1282 m. jau nepriklauso Traidenio valdymui ir pačiose derybose atsispindi priešinga Traideniui (radikaliai skirtinga) politika, kuri kaip tik būdinga visam Daumanto valdymui ir jo įpėdinio Butigeidžio valdymo pradžia – tai taikaus sugyvenimo su Livonijos ir Prūsijos vokiečiais siekis. Šis aspektas yra kertinis T. Baranausko argumentacijoje. Toliau teigiama, kad Daumantas pradėjo taikos derybas su Rygos arkivyskupu ir, tikėtina, 1282 m. pasiekė, kad Tervetės taika būtų išplėsta visai Lietuvai. Tą rodytų tolesnė įvykių eiga, nes Lietuvos kovos su Vokiečių ordinu iš tiesų liovėsi, išskyrus 1283 m. lietuvių žygi. Taip pat teigiama, kad po Daumanto sostą užėmęs Butigeidis tęsė savo pirmtako taikos su Vokiečių ordino išlaikymo politiką [3, 35]. Ši įvykių versija yra galima, tačiau ji paremta itin laisva įvykių interpretacija. Neneigdami ankstesnės įvykių hipotezės, pateiksime kiek kitokią atėjimo ir valdymo laikotarpio interpretaciją, paremtą platesniu kontekstu, numanomų Daumanto laikų žygių analize.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti politinius įvykius karinių žygių kontekste 1282–1289 m. (nuo spėjamo Daumanto valdymo pradžios iki pirmųjų Gediminaičių paminėjimo) atskleidžiant itin politiškai nestabilų potraideninį laikotarpį, paneigiant istoriografijos tradicinį sklandaus valdovų įsigalėjimo vaizdinį bei aptariant santykius su kaimynais – taikaus sugyvenimo su Livonijos ir Prūsijos vokiečiais politinę raidą.

POLITINIS KONTEKSTAS

XIII a. antrosios pusės Rusia susidūrė su politine krize, kuri privedė prie ryškaus destabilizacijos periodo. Po mongolų 1237–1240 m. žygių Šiaurės rytų Rusia buvo paversta Ordos duoklininke. Šis įvykis lėmė tai, kad per XIII a. antrąją pusę Vladimiro-Suzdalės žemių periferijoje susikūrė daug naujų kunigaikštysčių, o svarbiausios – Tverė ir Maskva – pastūmėjo galios centrą į Vakarų [58, 121, 124]. Siekdami geriau suvokti problemos ištakas, privalome suprasti Novgorodo ir Tverės politinę situaciją XIII a. pabaigoje.

Po Vasilijaus Jaroslavičiaus mirties 1276–1277 m. žiemą valdžią Vladimire ir Novgorode perėmė Dimitrijus Aleksandrovičius, kurio išaugusia galia nebuvo patenkintas jo brolis Andrejus Aleksandrovičius, todėl 1281–1293 m. tarp brolių Dimitrijaus ir Andrejaus (Aleksandro Neviškio sūnų) vyko arši kova dėl Novgorodo sosto. Šis varžymasis skaldė Rusios žemes, kadangi abu kunigaikščiai, siekdami įveikti vienas kitą, kreipdavosi į Ordą karinės paramos, kad išspręstų vidaus problemas. Į painią vidaus kovą, kurioje būta nemažai įvairių dalyvių, įsikišo ir lietuviai. Jų motyvai istoriografijoje buvo aiškinami skirtingai, tačiau neatkreiptas dėmesys į bendrą Daumanto politiką, pažvelgiant ne tik į šį – 1285 m. – žygį.

Daumanto laikų (kaip jau minėjome, spėjama 1282–1285 m.) lietuviai matomi Rusioje, Lenkijoje ir Prūsijoje. Nedaug užuominų turime apie mongolų puldinėjimus, tačiau panašu, kad ir su jais teko susidurti. Toks platus politikos užmojis rodytų aktyvią valdovo politiką po Traidenio mirties. Pirmieji Daumanto Lietuvos veiksmai galėjo būti 1282 m. rugpjūčio–spalio mėnesiais, kai lietuviai užpuolė Liublino apylinkes [29, 146; 7, 48–50; 30, 183; 18, 75; 14, 217]. Grzegorz Błaszczyko nuomone, 1282 m. buvo du žygiai [7, 49]: jotvingiai žygiavo į Liublino žemę, o lietuviai – į Sandomiero (2). Lietuvių tikslas, be pasiplėšikavimo (ar vergų grobimo) [41, 80], turėjo ir politinį aspektą – buvo smogta Krokuvos kunigaikščiui Lešekui Juodajam, kurio sąjungininkais buvo Boleslovas II (Traidenio žentas) bei Lenčycos ir Kujavijos kunigaikštis Vladislovas Lokietka. Žinoma tai, kad dar 1280 m. Ldk Traidenis palaikė Haličo kunigaikščio Levo Danilovičiaus pretenzijas į Krokuvos kunigaikščio sostą, kai žygiavo kartu su Nogajaus pajėgomis, Mstislavo bei Vladimiro Vasilkovičiaus kariuomenėmis [18, 75, 119], tačiau žygis Levui Danilovičiui buvo nesėkmingas, nes jo pajėgos buvo sumuštos [66, 882; 37, 50; 40, 867]. Netrukus Lešekas Juodasis atsakė žygiu į Pševorską, kurį nuniokojo [66, 882], todėl minėtas 1282 m. žygis buvo tolesnė Romanovičių ir Piastų konflikto tąsa ir turėjo būti suderintas su Voluinės kunigaikščio Vladimiro kariais, kuriems vadovavo Slanimo kunigaikštis Vasilkas, kadangi siekiant patekti į Lenkijos žemes reikėjo pražygiuoti per rusų valdas. Šios karinės kampanijos metu buvo nuniokotos žemės ir paimta į nelaisvę daug žmonių [7, 49], tačiau lietuviai buvo sumušti Rovnos vietovėje [29, 146 (1 nuoroda); 7, 49 (105 nuoroda)] (3), kuri šiandien vadinama Roviniais (lenk. *Rowiny*) ir yra apie 80 km į šiaurės rytus nuo Liublino Bresto kryptimi. Neatsitiktinai šio lenkų laimėto mūšio proga Lešekas Juodasis fundavo Šv. Mikalojaus bažnyčią Liubline [14, 219] (4).

Nors istoriografijoje teigiama, kad būtent 1282 m. antrąjį pusmetį įvyko lūžis, rodantis valdžios pasikeitimą [18, 75–76], tačiau ir 1280 m. (Traidenio laikai), ir 1282 m. (numanomas Daumanto valdymo periodas) žygiai buvo nukreipti prieš Lešeką Juodąjį, smogiant jo

- (2) Krokuvos kapitulos metraščio reliacija: „*Dux Lestco congregiendi cum Litwanis in Rowne devicit eos et plurimos ex eis occidit*“ [38, 815]; Traskos metraščio reliacija: „<...> *intraverunt Lithwani, Christi inimici, pagani, clandestine terram Sandomiriensem <...> spoliantes et mactantes ministros Christi, sacerdotes et levitas, clericos, milites eorumque uores cum pueris, cibis cum uxoris purisque Corum, et villanos veluti pecora abducentes, eligendo senem et virum sue etatus occidentes, iuvenes et iuenculas pro Tamulis in perpetuum alligantes*“ [40, 848].
- (3) G. Błaszczykas teisis, kad Voluinės žemei priklausančioje Rovnoje (ukr. Рівне) šis mūšis negalėjo įvykti, nes nuo Sandomiero tiesia linija į rytus yra apie 360 km, todėl mažai tikėtina, kad Lešeko Juodojo pajėgos tokį didelį atstumą būtų vijusios lietuvius, be to, prie Lucko lietuviai greičiausiai būtų sulaukę rusėnų pagalbos. Istorikas spėja, kad ši vietovė buvo Lukovo rajone.
- (4) „*Ex Lithuanorum quoque clade reversus, in Lublin basiliciam parochialem sancto Michaeli fundat et eius nomini dicari pocurat*“ [14, 219].

žemėms [9, 51], o šiuo atveju (1282 m. žygio) netiesiogiai ir Traidenio žentui Boleslovui II kaip Lešeکو Juodojo sąjungininkui, todėl jokio ryškaus politinio pasikeitimo tais metais mes nematome, nes šie veiksmai nelaikyti veiksmais prieš Boleslovą II.

Tais pačiais 1282 m. mongolai netikėtai užpuolė Lietuvą. Nikono metraštyje pažymima (5), jog šis puolimas buvo sėkmingas ir užpuolikai grįžo su daug grobio [30, 123; 5, 166]. Romas Batūra atsargiai spėjo, kad šis žygis buvo organizuotas pasinaudojus Traidenio mirtimi [5, 166], T. Baranauskas kėlė kelias prielaidas apie naujo valdovo pajėgumo išbandymą pasikeitus valdžiai arba siejo su ne itin aiškiais Dimitrijaus interesais [3, 33], nes tuo pat metu žinomas mongolų antpuolis Rusijoje, datuojamas 1282 m. vasara [74, 9, 49; 56, 73] ir siejamas su Andrejaus Aleksandrovičiaus politine kampanija prieš brolių Dimitrijų, kurio veiksmų rezultatas buvo Dimitrijaus pabėgimas pas temniką (emyrą) Nogajų. Antpuolio metu buvo nusiaubta Šiaurės rytų Rusia, užkabinti Muromas, Vladimiras, Pereslavis-Zaleskis [74, 49]. Nikono metraštyje Lietuvos užpuolimas įvyko būtent po jau aprašytų įvykių. Šaltiniuose nėra kitų žinių apie šį mongolų žygį, todėl greičiausiai pastarieji po Rusios puolimo pasuko Lietuvos pusėn. R. Batūros iškelta anksčiau minėta hipotezė apie patogų laiką puolimui (kaip politinį aspektą) yra abejotina, nors iš tiesų Traidenis 1282 m. pirmąjį pusmetį jau buvo miręs, o tų pačių metų vasarą (gal po mėnesio) įvyko šis staigus antpuolis, kuris paprasčiausiai galėjo sutapti su valdovo mirtimi ir dar neįsitvirtinusių naujuoju Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, nes grobiamasis žygio motyvas nebūtinai turi turėti politinę potekstę, ypač jau minėtų aplinkybių fone. Atsižvelgiant į tai, kad Rusios šaltiniai nefiksuoja lietuvių brovimosi į Rytus aptariamuoju metu, kas išryškės XIII a. pab., sunku rasti politinių mongolų ar Andrejaus Aleksandrovičiaus tikslų, todėl šis žygis, remiantis skurdžiais šaltiniais ir pateikta interpretacija, greičiausiai neturėjo jokio politinio motyvo, o buvo, kaip jau minėta, grobiamasis.

1282–1283 m. sandūroje [18, 76] arba 1283 m. pradžioje [9, 51; 7, 50] (6) lietuviai kartu su Vladimiru Vasilkovičiumi (Vasilko Romanovičiaus sūnumi) žygiavo į Mazoviją. Šiuo žygiu siekta palaikyti Konradą II, kuris norėjo smogti Boleslovui II už jo, Lešeکو Juodojo ir Vladislavo Lokietkos žygį į Jazdovą [9, 51; 46, 55–56]. Žygio metu sąjungininkai nusiaubė Gostyniną, Sochačevą ir sėkmingai grįžo atgal [51, 152–153; 7, 50; 46, 57; 49, 200–201] (7). Dariuszo Dąbrowskio manymu, 1282 m. ir 1283 m. pavyzdžiai rodo, kad Rusios kunigaikščiai visai nesunkiai galėjo pasitelkti baltų kariaunas savo plėšiamiems žygiams [9, 52]. Šis teiginys pasitvirtina ir palyginus su vėlesnio, 1285 m., žygio į Liubliną aplinkybėmis. 1283 m. gruodžio mėn. [3, 32] šaltiniuose fiksuojamas galingas lietuvių antpuolis Semboje, kurio metu persikėlę per Kuršių Neriją 800 karių nusiaubė Abendos ir Pabečių valsčius, nužudė 150 žmonių ir be pasipriešinimo grįžo atgal [31, 144; 33, 52]. Tokios aplinkybės privertė Ordino maršalą Konradą fon Tirbergą kelio apsaugai Nerijoje pastatyti Noihauzo pilį (liet. – Naujapilė) [31, 144].

(5) „Того же лѣта воеваша Татарове Литву, и со многимъ нолономъ возвратишася во Орду“ [63, 161].

(6) Sekdamas Traskos, Mažosios Lenkijos metraščiais ir J. Dlugošu H. Paszkiewiczzius klaidingai datavo šį įvykį 1286 m. [30, 133; 51, 152, 432; 23, 236; 3, 34].

(7) Traskos metraščio reliacija: „1286. Castrum a Ruthenis et a Lithwanis nomine Gostyn acquiritur fraude videlicet Conradi ducis, multorumque sanguis effusus est innoxius; in eodem mortuorum et captivorum sexcenti et amplius sunt numerati“ [40, 851]; Mažosios Lenkijos kronikos reliacija: „1286. Castrum a Ruthenis et Lithaunis nomine Gostyn acquiritur, fraude vero Conrade ducis multorum sanguis effusus est innoxius in eodem, mortuorum et captivorum 600“ [39, 185].

Vokiečių ordinas, 1283 m. nukariavęs jotvingius [31, 146–147], pasiekė Lietuvą ir pirmasis smūgis buvo suduotas Bisenės piliai (Kartupėnų piliakalnis, Jurbarko r.) 1284 m. pradžioje (8). Konradas fon Tirbergas su Ordino broliais sėkmingai įveikęs pilėnų pasipriešinimą sudegino medinę pilį ir nuniokojo apylinkes [31, 147; 33, 54; 36, 35], tačiau šis Ordino žygis netapo reguliaraus spaudimo Lietuvai pradžia (jis prasidės tik 1288 m.), todėl visą mūsų aptariamą laikotarpį lietuviai nesucidūrė su stipriu Ordino spaudimu. 1284 m. lietuviai su barčiais iš Gardino užpuolė Lenkiją. Manoma, kad žygio tikslas buvo Mažoji Lenkija, arba Mazovija, o pretekstas – galima parama Boleslovui II vidiniame kare su Konradu II [31, 147–148; 7, 50; 30, 146–147], tačiau ši lenkų istorikų versija niekuo nepagrįsta ir niekaip nepaaiškinama, nes atsižvelgiant į visus kitus – ankstesnius ir vėlesnius – numanomus Daumanto laikų žygius, netiesiogiai nukreiptus prieš Boleslovą II, nėra jokios užuominos apie pasikeitusią lietuvių poziciją Mazovijos klausimu. Tuo labiau kad parama Boleslovui II būtų sukėlus neigiamą Rusios kunigaikščių reakciją, nes dar prieš metus Čersko kunigaikštis Konradas II buvo remiamas lietuvių pajėgomis, kaip ir 1285 m. lietuvių žygis prieš liublincius buvo naudingas vėlgi Konradui II.

Tuo pačiu metu, kai buvo puolama Lenkija, 1284 m. vasaros pradžioje [33, 56] magistro Konrado fon Tirbergo vadovaujamas Vokiečių ordinas užpuolė Gardiną. Šis puolimas vyko kartu su jotvingiu Skomantu. Apsupta ir šaulių puolama pilis buvo šturmuojama akmenimis ir stambiais rąstais [13, 515–516], galiausiai ji buvo įveikta ir sudeginta. Petro Dusburgiečio žiniomis, vėliau kariai nusiaubė apylinkes [31, 147; 10, 297]. Anksčiau minėtas jotvingių (ar jų dalies) kunigaikštis Skomantas iki 1284 m. vasaros su šeima (minimi sūnus Rūkalis, Gedetas, Galmis) pasitraukė į Prūsiją ir ten, Ylupos apylinkėse, 1285 m. balandžio 18 d. iš Konrado fon Tirbergo gavo žemių, tačiau netrukus mirė [31, 147; 34, 297–298] (9). Įdomu, kad tuo pat metu du bartai Numa ir Derska įsisteikė Ordino broliams – pasitiko grįžtančius lietuvius ir juos išžudė ir už tai atgavo žmonas ir vaikus [31, 148]. Tad 1284–1285 m. Ordinas spaudė vietinę diduomenę, ne itin tvirtai konsoliduotą ir valdomą.

1285 m. įvykiai intensyviai rutuliojosi keliais frontais. 1285 m. skalvis Girdila [6, 56] (10), remiamas Vokiečių ordino brolių, užpuolė Aukaimio pilį (Batakių piliakalnis, Tauragės r.), tačiau pilėnai buvo įspėti iš anksto dėl šios išdavystės, todėl surengė pasalą ir beveik visus užpuolikus nukovė [31, 148; 36, 35; 33, 55–56].

-
- (8) T. Baranauskas teigia, kad Petro Dusburgiečio minimas „žiemos metas“ šiuo atveju reiškia vėlyvą žiemą, t. y. 1284 m. sausio, vasario ar net kovo mėnesius, nes pirmoje tos žiemos pusėje, bent jau 1283 m. gruodžio mėnesį, dar vyko kovos su sūduviais [3, 33].
- (9) „*Quoniam actiones mortalium per cursum temporis evanscunt, nisi fidelium testimonio et litterarum memoria solidentur, pandere igitur cupimus litterarum nostrarum serie tam presentibus quam futuris, quod nos discretorum fratrum nostrorum consensu et consilio mediante Svdowitis scilicet Scumant et tribus filiis eius sic dictis Rvkals, Gedetes, Galms ac ipsorum veris heredibus villam, que vocatur Steynio, cum omnibusgranicis ex antiquo ad ipsam pertinentibus ipsas siquidem granicias dilantantes a predicta villa usque ad silvam, que est inter villam Drogowitegen nuncupatam et iam prefatam villam, insuper pratum quoddam Penkoweit nomen habet, sine omni decimacione seu servico rusticali tradimus iure perpetuo possidendum*“ [34, 297–298].
- (10) Už ištikimą tarnybą Vokiečių ordinui 1287 m. skalvis Girdila (lot. *Girdolle*) su broliais gavo amžinai laisvai valdyti Prūsijos žemių vietovę *Porotowe* kartu su ten jau esančiomis šeimomis: „*Capiat universorum memoria, quod nos de consilio et consensu fratrum nostrorum Girdollen Schalawite et suis fratribus ec eorum heredibus contulimus decem familias cum agris, qui ipsi ad excellendum sufficiant, in campo Porotowe nimitato in perpetum libere possidendas*“ [34, 327–328].

1285 m. rusų kunigaikščiai su mongolais žygiavo į Vengriją, o tuo pačiu metu Boleslovas II, kuris buvo palaikomas Lešeko Juodojo ir Vladislavo Lokietkos, užpuolė vakarinės Voluinės žemes ir nusiaubė Ščekazuvo apylinkes [9, 52]. Levas Danilovičius, gavęs žinią apie šį puolimą, pasitraukė iš Vengrijos žygio ir organizavo Boleslovo II valdomos Mazovijos puolimą. Kunigaikštis Vladimiras pasikvietė lietuvius, bet jie pavėlavo, todėl prašė Vladimiro juos nusiųsti ten, kur jam reikia. Spėjama, kad vėlavimo priežastimi buvo polaidis arba netikėtas nenoras pulti Boleslovą II [18, 77]. Vladimiras jau buvo išsiuntęs savo pajėgas prieš Boleslovą II Mazovijoje, tad nusprendė lietuvius pasiųsti prieš savo priešo Lešeko Juodojo draugus liubliniečius (11). Tai buvo antras spėjamų Daumanto laikų žygis, tiesiogiai nukreiptas prieš Lešeką Juodąjį. A. Dubonis pažymėjo, kad lietuviai elgėsi kaip ištikimi Voluinės kunigaikščio Vladimiro sąjungininkai [18, 77] ir užpuolė jeigu ne patį Boleslovą II, tai jo koalicijos nari.

RUSIOS VIDINĖS KOVOS IR LIETUVIŠKAS ELEMENTAS

Paskutinis Daumanto žygis fiksuojamas 1285 m. rugpjūčio mėn. (12) į jau minėtą Tverės vyskupo Simeono Polockiečio valsčių Olešnią. Tverė su Lietuva XIII a. IV ketvirtyje netiesiogiai buvo susijusi dviem aspektais. Pirmiausia Levo Danilovičiaus sūnus Jurijus Lvovičius tarp 1282 m. ir 1283 m spalio 15 d. buvo vedęs Jaroslavo Jaroslavičiaus Tveriškio (Aleksandro Neviškio brolio) dukterį [8, 203–206]. Šioje santuokoje gimė sūnus Michailas, kuris mirė dar vaikystėje 1286/1287 m. ir buvo palaidotas Chelme (ukr. *Cholme*) [8, 241], Jurijaus žmona irgi mirė apie 1286 m. [8, 205]. Antra, Daumantas puolė dar Traidenio laikų Polocko vyskupo Simeono Polockiečio žemes. Pastarasis nuo 1273 m. buvo Tverės ganytoju [57, 17]. Jaroslavo Tveriškio (Tverės kunigaikščiu buvo 1247–1271 m.) sūnūs perėmė Tverės valdymą. Nuo 1271 m. iki paskutinio paminėjimo 1282 m. Tverę valdė vyriausiasis sūnus Sviatoslavas Jaroslavičius, po jo valdė jaunesnysis jo brolis Michailas Jaroslavičius (pirmą kartą paminėtas 1285 m., valdė iki 1318 m.).

Daumanto žygis įvyko itin įtemptu Šiaurės rytų Rusiai momentu, nes 1281 m. lapkričių–gruodį [74, 47] ar 1281–1282 m. sandūroje [52, 15] tarp brolių Dimitrijaus ir Andrejaus Aleksandrovičių prasidėjo minėtas vidinis karas ir Vladimiro didžiojo kunigaikščio Dimitrijaus jaunesnysis brolis Andrejus kreipėsi į Ordą pagalbos prieš brolių. Dėl sąjungos su Orda Rusios kunigaikščiai patyrė didžiulių žmogiškųjų ir turto nuostolių. Su Andrejumi, gavusiu jarlyką, žygiavo karvedžiai Kavgadijus ir Apčedajus, juos palaikė Smolensko, Rostovo, Starobudo ir kt. kunigaikščiai. Nepalankioje padėtyje atsidūrusiam Dimitrijui teko sprukti, kol buvo niokojamos Rusios žemės (užkliudyta Tverė, Novgorodas, Toržokas, Muromas, Rostovas) ir galiausiai užimtas Perejeslavlis. Pabėgęs į Novgorodo žemę Dimitrijus tikėjosi apsistoti Koporjes tvirtovėje ir nenumanė apie galimą novgorodiečių pasipriešinimą, tačiau pagalbos ranką ištiesė Daumantas Pskoviškis. Netrukus Andrejus, paleidęs mongolus, atžygiavo į Novgorodą, buvo pasodintas į sostą ir tapo Vladimiro-Suzdalės žemių didžiuoju

(11) Lietuvių žygis į Liubliną turi kelias datas: 1285 m. pab., 1286 m. [23, 238 (1593 komentaras)] arba 1286 m. balandžio mėn. [51, 154, 433–434].

(12) Istoriografijoje nėra vieningos nuomonės dėl šio įvykio datavimo: H. Paszkiewiczzius nurodo kovo mėnesį [30, 130 (№ 635); 29, 147], A. Dubonis 1999 m. [17, 55] taip pat laikėsi pozicijos, kad šis žygis vyko kovo mėn., bet 2009 m. Ldk Tradeniui skirtoje monografijoje pakeitė poziciją ir teigė, jog Olešnios žygis įvyko rugpjūčio mėn. [18, 72]. Šaltinyje teigiama, kad žygis įvyko „išganytojo [Viešpaties atsimainymo] dienos išvakarėse“ ([62, 483]: „<...> в канунъ Спасу дня“). Žinoma, kad stačiatikių liturginiame kalendoriuje šv. Spaso dienos būna rugpjūčio mėnesį.

kunigaikščiu. Dimitrijus pirmiausia norėjo susigrąžinti Toržoko kontrolę, o tada užkariauti Novgorodą. 1282 m. vasarą [74, 49] Andrejus vėl nuvyko į Sarajų. Ši jo kelionė taip pat buvo sėkminga, jo argumentai įtikino Tuda-Mengu, todėl kariuomenė greitai buvo surinkta naujam žygiui. Pasinaudojęs Andrejaus išvykimu į Ordą, Dimitrijus pabandė užgrobti Toržoką ir paspausti Novgorodą, bet šio miesto elitas liko ištikimas Andrejui ir stojo ginti Toržoko. Kol Dimitrijus žygiavo iš Perejeslavlio, novgorodiečiai su tveriečiais (Sviatoslavas Jaroslavičius ir Danilas Maskvietis su savo kariaunomis) stojo prieš jo pajėgas prie Dimitrovo, čia 5 dienas vyko derybos ir sutarta taika [50, 67; 55, 72; 79, 192]. Dimitrijus, pasinaudojęs skilimu Ordoje, ieškojo pagalbos pas galingą temininką Nogajų ir 1283 m. grįžo su mongolų kariuomene [52, 15] (13). Ši brolių kova sukūrė dvi koalicijas. Danilas Maskvietis ir Michailas Jaroslavičius Tveriškis buvo Dimitrijaus Aleksandrovičiaus pusėje. Prie šios grupės pradžioje linko Dimitrijus Borisovičius Rostovskis. Andrejų Aleksandrovičių Gorodeckį palaikė Konstantinas Borisovičius Rostovskis ir Fiodoras Rostislavičius [55, 68]. Andrejus tikėjosi išsaugoti santykius su Novgorodu. Toržoke jis susitiko su posadniku Semionu Michailovičiumi ir pasirašė susitarimą, kuriuo Novgorodas ir Andrejus įsipareigojo remti vienas kitą, bet galiausiai jis atsitraukė brolio naudai [79, 192] ir 1283 m. ar 1284 m. Dimitrijus su Andrejumi kartu su totorių pajėgomis žygiavo prieš Novgorodo žemę. Buvo sudaryta taika ir Dimitrijus tapo didžiuoju kunigaikščiu ir Novgorodo valdytoju.

1285 m. tarp brolių vėl įsiplieskė kova: Andrejus atsivedė mongolų pajėgas (jau trečią kartą), o Dimitrijų palaikė Danilas Aleksandrovičius Maskvietis ir pusbrolis Michailas Jaroslavičius Tveriškis. Ši sąjunga (bent jau su Maskva) užsimezgė 1282–1285 m. [52, 16]. Andrejaus bandymas pasinaudoti trečiąja puse buvo nesėkmingas ir tai buvo pirmas (galbūt 1285 m. vasara) šaltiniuose užfiksuotas rusų laimėjimas prieš mongolų pajėgas [74, 51]. Yra žinoma, kad Daumanto kariuomenę pavyko atmušti sutelktomis tveriečių, maskviečių, Volokolamsko, Novotoržoko, dimitraviečių, zubcoviečių ir rževiečių kariaunomis. Išskyrus Rževą, tiesiogiai suinteresuotą gynybine akcija dėl geografinio artumo su Tvere ir esantį tarp Tverės ir Maskvos Dimitrovo, rusų pajėgų branduolį sudarė sąjungininkai, 1282 m. kovoję prieš Dimitrijų Aleksandrovičių. Volokolamskas ir Toržokas buvo Novgorodo priemiesčiai, Zubcovas – Tverės kunigaikštystės miestas. Vadinas, lietuviai veikė Andrejaus Aleksandrovičiaus naudai, tačiau jokių kitų užuominų apie tokią sąjungą nėra. Tokia įvykių grandinė tikrai būtų keista, nes greičiausiai šio kunigaikščio pakviesti mongolai nuniokojo Lietuvą dar 1282 m., todėl galima atmesti lietuvių kaip vienos ar kitos pusės pagalbininkų Aleksandrovičių konflikte įsikišimą. Neįtikina ir Jurijaus Lvovičiaus žmonos argumentas, grindžiamas tuo, jog tokiu atveju būtų paliesti Jaroslavo Jaroslavičiaus Tveriškio įpėdinių interesai [18, 74], nes Tverės kunigaikštis Michailas Jaroslavičius buvo Jurijaus Lvovičiaus žmonos brolis, o lietuviai tuo metu gana klusniai vykdė Levo Danilovičiaus politiką. Užpuldami Tverę jie tiesiogiai paliestų savo sąjungininkų interesus, su kuriais dar tų pačių metų pradžioje žygiavo Lenkijoje, o aiškių priežasčių keisti politiką Levo atžvilgiu nebuvo. Tad Daumanto 1285 m. žygis turėjo būti tiesiogiai susijęs su Tverės vyskupu Simeonu, kaip ir nurodyta metraštyje.

SIMEONO POLOCKIEČIO VAIDMUO

Simeono Polockiečio vaidmuo lietuvių karinėje akcijoje, be abejo, buvo susijęs su jo politine veikla. Šioje istorijoje svarbios visos pusės: Lietuva, Polockas, Tverė. Akivaizdu, kad

(13) Kiti autoriai šį įvykį datuoja 1284 m. sausio mėn. [74, 50].

Simeono veikla kėlė problemų lietuviams, tačiau ar vyskupo valsčiaus puolimas konkrečiai buvo susijęs su jo veikla Tverėje, ar tai buvo senesnės problemos aidas, atėjęs dar iš vyskupavimo laikų Polocke, sunku atsakyti. Yra žinoma, kad Simeonas Polockietis Tverėje nugyveno iki savo mirties 1287 m. vasario 2–3 d. [59, 243 (3 komentaras); 53, 455; 18, 132 (38 komentaras)], tačiau atvykimo į Tverę data yra gana miglota. Istoriografijoje pateikiamos kelios versijos: įšventintas Tverės vyskupu 1274 m. [18, 132; 17, 57], 1271–1272 m. [43, 29–44; 59, 243], atsirado Tverėje 1274–1285 m., 1265–1266 m., 1264–1268 m. [55, 66]. Vokiečių istoriko Ekehardo Kliugo manymu, priežastis palikti Polocką atsirado tuomet, kai buvo nužudytas kunigaikštis Girdenis 1267 m. (Vaišgelgos statytinis) ir ėmė augti Rygos arkivyskupo valdžia, o Tverė tapo nauja Simeono vyskupijos katedra tarp 1267 m. ir 1271 m. [55, 67]. Baltarusių istorikas ir kartografas Viktoras Temušėvas (balt. Віктар Цемушаў) palaikė E. Kliugo datavimą ir atsižvelgdamas į tai, kad 1289 m. ar apie 1290 m. Tverės vyskupu buvo paskirtas Andrejus Girdenaitis (buvęs minimo lietuviuo iš Nalšios Girdenio (apie 1263–1267 m. buvusio Polocko kunigaikščiu) sūnus), teigė esą egzistavo glaudūs ryšiai tarp Tverės ir Lietuvos politinių jėgų [77, 135]. Andrejus Girdenaitis šioje pozicijoje išbuvo iki 1315 m. ir manoma, kad jį kaip paminą sau ruošė pats Simeonas Polockietis [14, 59]. Atsižvelgdami į svarbias Ančio Selarto pastabas dėl Tautvilo, Girdenio ir Konstantino valdymo Polocke, Simeoną turėtume matyti Vaišgelgos ir jo statytinio Polocke Girdenio sąjungininku, nes po Girdenio ir greitos Vaišgelgos mirties Polockas tapo stačiatikių vyskupui nepalankia vieta [43, 29–44]. Kaip ir Girdenio sūnus, jis vėliau surado sau vietą Tverėje, todėl Simeono valsčiaus užpuolimas Daumantą pastato į Girdenio ir Mindaugaičių priešų stovyklą. Atsargiai kelčiau hipotezę, kad Simeono veikla buvo nukreipta prieš Mindaugaičių politikai priešiškos frakcijos įsigalėjimą Polocke, taip pat ardė lietuvių santykius su Tvere, todėl žygis ir buvo nukreiptas konkrečiai prieš šį vyskupą. Kartu tai rodo Lietuvos politinės plėtros Rusioje suinteresuotumą XIII a. pabaigoje.

XIII a. pab. – XIV a. pr. Šiaurės rytų Rusioje buvo nemažai lietuvių kilmės asmenų. Pskove įsitvirtino Mindaugo žudikas Daumantas Timofejus Pskoviškis (Pskovo kunigaikštis 1266–1299 m.), šiame regione taip pat buvo žinomas Mindaugo sūnėno Tautvilo (Polocko kunigaikštis apie 1258–1263 m.) sūnus Jurgis Tautvilavičius, kuris buvo vedęs kunigaikštę Anastaziją, tačiau jo veikimo arealas bei politinė veikla dėl skurdžių šaltinių itin neaiški [56, 106].

SUNKUS ĮSITVIRTINIMAS

Taigi keturi Lenkijos žemių puolimai (1282, 1283, 1284, 1285 m.) rodo ryškų įsitraukimą (su galima 1284 metų žygio išimtimi) į Voluinės vykdomą politiką, nuolankiai atliepiant Levo Danilovičiaus politines inspiracijas. Netiesioginis spaudimas Mazovijai tarsi patvirtina, kad po Traidenio mirties Lietuvos politikos vykdytojai nebuvo itin suinteresuoti Traidenio žento protekcija, bet kartu vengė tiesioginio smūgio ir išlaikė savotišką *status quo*, manevruodami tarp stiprios Voluinės ir Lenkijos (konkrečiai – Mazovijos), tačiau kartu sporadiškas lietuvių elgesys rodytų aiškios politikos neturėjimą. D. Dąbrowskio supaprastintai suprantamą kaip paprasčiausią grobiamąją politiką (14), palankią jau minėtam Levui Danilovičiui. Haličo-Voluinės metraštis (kaip ir kiti šaltiniai) numanomais

(14) Ši lenkų istoriko pastaba apie neaiškią politinę motyvaciją veda prie istoriografijoje žinomos „plėšikiškos ekonomikos“ (angl. *plunder economy*) sampratos, būdingos silpniems politiniams dariniams, besiremiantiems plėšiamaisiais žygiais, siekiant elementaraus praturtėjimo, o ne vykdant konkrečius politinius uždavinius.

Daumanto laikais tyli arba nieko reikšmingo nepasako apie Lietuvos įvykius, kaip ir apie patį jos valdovą. Jano Powierskio [32, 109] ir A. Dubonio [18, 145] teiginys apie nedidelį vidaus karą po Traidenio mirties gali būti pagrįstas tik iš dalies, nes aiškių šio hipotetinio vidaus karo dėl valdžios požymių šaltiniuose nematome, todėl konstatuotina, kad šis laikotarpis, kai nebuvo įsitvirtinusi nauja politinė jėga arba bent jau jos konsolidacijos lygis buvo nepakankamas, pasibaigė konkuruojančios ir visiškai priešingos politinės-karinės jėgos atėjimu į sostą. Užuominų, kada šis įvykis galėjo įvykti, turime keletą. Jau anksčiau minėto jotvingio Skomanto pasitraukimas į Prūsiją iki 1284 m. vasaros (15), o dviejų kilmingųjų lietuvių Tautenio ir Mantsiekio – pas kunigaikštį Levą Danilovičių [1, 5–6] demonstruoja ankstesnių jėgų pasitraukimą iš Lietuvos. Tai ir jau aptarti žygiai aiškiai rodo, kad po Traidenio mirties iki įsigalint Daumantui Lietuvoje nebuvo jokio realiai įsitvirtinusio valdovo, kurį būtų pastebėję kronikų ir metraščių autoriai, o pademonstruoti kariniai žygiai nebuvo politiškai savarankiški. Tai rodo ir Traidenio nubrėžtos politinės linijos tęstinumą santykiuose su Haličo-Voluinės valdovais, tačiau dabar situacija buvo kiek kitokia: įsitraukimo į Voluinės politiką lygis buvo net aukštesnis, rodantis ir nemažą politinę priklausomybę. Kartu tai politine prasme pasyvus laikotarpis, be aiškių savos politikos apraiškų, matomų per karinius žygius ar diplomatinius manevrus. Mazovijos atžvilgiu buvo laikomasi atokiai, tačiau situacija turėjo pasikeisti apie 1284 m., kai matome minėtų Skomanto, Tautenio, Mantsiekio veiksmus (jų pasitraukimas šaltiniuose tiksliau nedatuotas) ir galiausiai 1285 m. žygiuojama lietuviams kiek neįprasta kryptimi. Atsižvelgdami į tai, kas pasakyta anksčiau, manytume, kad Daumantas didžiuoju kunigaikščiu tapo (įsitvirtino) apie 1284 m. vidurį, ir jo atėjimą atsargiai sietume su paminėtais faktais, o 1285 m. žygis buvo nukreiptas prieš Girdenio ir Mindaugaičių stovyklą. Tokiu atveju realus ir netiesioginiais šaltiniais pagrindžiamas Daumanto valdymo laikotarpis buvo 1284 m. vid. – 1285 m. rugpjūčio mėnuo. Dvejų metų įsitvirtinimo laikotarpis nėra netikėtas, nes, pavyzdžiui, Mindaugo sūniui stačiatikiui Vaišelgai po tėvo Mindaugo nužudymo 1264 m. reikėjo sutelkti jo karius ir kitus sąjungininkus (16), kad su Haličo-Voluinės kunigaikščių pagalba galėtų kovoti prieš oponentus Nalšioje, Deltuvoje. Panašų scenarijų galima įžvelgti tiek Daumanto įsigalėjimo atveju, tiek ir Butigeidžio ir Butvydo įsitvirtinime po Daumanto mirties, kuris taip pat buvo sudėtingas (ne sklandus, kaip kartais teigiama istoriografijoje) [21, 1187; 22, 15–16] ir pagrindžiamas tik karinių žygių dinamika.

Dar tais pačiais 1285 m. matoma tolesnė politinė kryptis į šiaurės Rusiją. 1285 m. Novgorodo ir Sofijos metraščiuose fiksuojamas be aiškių motyvų lietuvių pasirodymas Novgorodo žemėje prie Lovatės upės (17), t. y. pasienyje su Novgorodu. Aišku tai, kad žemės buvo nuniokotos, bet konkretesnių šio žygio pasekmių nežinome. Pastarasis epizodas istoriografijoje beveik niekaip nebuvo aiškinamas, tad ir jo datavimas netapo ryškesne problema. Henrykas Paszkiewiczzius, sekdamas Ernsto Bonnello chronologija, puolimą datavo 1285–1286 m. žiema [30, 132 (№ 645); 29, 147 (5 nuoroda)], o E. Bonnellis nurodo 1286 m. pradžią [42, 87]. Metraščiuose paminėtas žodis „žiema“ turėtų reikšti metų

(15) T. Baranauskas teigė, kad pasitraukimas galėjo įvykti ir 1283 m. [3, 32].

(16) „<...> скопи около себе вои отца своего приятели <...>“ [61, 314]; „Sutelkęs aplink save savo tėvo karius ir draugus“ [26, 132].

(17) „В лѣто 6793. Приходи Максимъ митрополит в Новѣгород. Той же земь Литва воеваши волость“ [61, 326]; „В лѣто 6793. <...> Тоѣ же зимы Литва воеваши волость Новогорьскыю, и много зла учиниши, и огыдоиши <...>“ [72, 201]; „Въ лѣто 6793. <...> а на зиму Литва Ловотъ воеваши <...>“ [71, 43–44]; „В лѣто 6793. <...> Той же зимъ Литва воеваши волость“ [70, 301].

pabaigą, nes beveik visuose paminėjimuose Lovatės epizodas yra beveik paskutinis 1285 m. įvykis. Svarbu pažymėti, kad Novgorodo IV metraštyje iš karto po Lovatės puolimo minima, kad tais pačiais metais Tverėje buvo pastatyta Šv. Spaso cerkvė (18). Gerai žinoma, kad ši cerkvė buvo pastatyta 1285 m. [55, 74], todėl turėtume likti prie 1285 m. pabaigos ar 1286 m. pradžios versijos [3, 35–36], leidžiančios šį žygį priskirti lietuviams jau po Daumanto mirties [17, 56].

Neseniai T. Baranauskas iškėlė versiją, kad šis žygis buvo kerštas Novgorodo priemiesčiams už sumuštą Daumanto kariuomenę [3, 36]. Šioje interpretacijoje sudėtinga pagrįsti tokią tezę, nes santykiai su Novgorodu XIII a. antrojoje pusėje, kaip jau matėme, buvo itin migloti. Tokia keršto akcija rodytų hipotetinį Daumanto krypties tęstinumą, kuris po šio žygio nutrūko ir nebuvo būdingas tolesniems Lietuvos valdovams. Greičiausiai šis puolimas buvo susijęs su minėtu Jurgiu Tautvilavičiumi, kuris, tikėtina, pabėgo į Novgorodą [56, 106; 76, 67 (213 nuoroda)]. Taigi atsargiai galėtume teigti apie galimą ryšį tarp šio ir Tverės žygio, nes abu atvejai demonstruoja bandymus įveikti Mindaugaičiams palankesnius (ir artimesnius) asmenis. Po minėto epizodo šia kryptimi nebuvo einama iki pat XIV a. pirmojo ketvirčio pabaigos [80, 52–57]. Žinoma, kad Rusios kryptis nebuvo svarbi ir Butigeidžio politikai, kaip ir apskritai karinis aktyvumas nebuvo būdingas pirmiesiems Gediminaičiams, nes pirmą kartą Butigeidis ir Butvydas minimi darantys teritorines nuolaidas Voluinei (19), o ne aktyviai kariaujantys bei plečiantys savo įtaką Rusioje.

Susidūrimai rytuose, rusų istoriko Valentino Janino manymu, buvo Lietuvos plėtimosi į rytus pasekmė [80, 53–54], o XIII a. pab. žygiai – šiaurinių Smolensko kunigaikštystės (Toropeco, Rževo) miestų įsisavinimo priežastimi, kuri lėmė, kad senoji Smolensko-Novgorodo siena virto Lietuvos-Novgorodo [80, 54]. Lietuvių Volgos aukštupio įsisavinimas 1285–1314 m. yra pamatinė V. Janino darbo tezė, gaunama retrospektyviniu metodu, nors aptariamuoju laikotarpiu jokių aiškių šaltinių duomenų apie tokius procesus mes neturime, tuo labiau kad sunku įvardyti lietuvių įtaką šiame regione, todėl lietuvių hegemonijos (arba bent jau jos lygio) Dniepro, Volgos aukštupiuose klausimas iš esmės yra neatsakytas (20). Akivaizdu, kad XIV a. 2-ojo dešimtmečio pab. Tverė ir Pskovas dėl lietuvių palankios politikos linko prie Lietuvos. Manytina, kad šis požiūris susijęs su ne vieno lietuvių bei lietuviškų kariaunų veikla regione. Keliamo prielaida, kad dar valdant Michailui Jaroslavičiui, 1285–1318 m. vyko politinis Tverės suartėjimas su Lietuva [17, 61], todėl nematome politinių įtampų, peraugančių į karinius susidūrimus, tačiau detalesnių ar tiesioginių šių santykių apraiškų šaltiniuose irgi nėra.

Po Daumanto mirties ir Lovatės puolimo pradėjęs valdyti naujas valdovas (ar įsitvirtinusi grupė) vienaip ar kitaip buvo susijęs su Mindaugaičiais, pasižyminčiais kitokia nei Daumanto politine kryptimi: 1286 m. rusėnai su lietuviais vėl ketino žygiuoti kartu dėl toliau besitęsiančio Mazovijos kunigaikščių konflikto (kaip ir anksčiau bendrame žygyje 1285 m.), tačiau Levas Danilovičius iš šio žygio prieš Boleslovą II, inspiruoto Konrado II, staiga atšaukė savo sūnų Jurijų Lvovičių dar kariuomenėms nepasiekus Melniko, nes, anot

(18) „Въ лѣто 6793 <...> Того же лѣта заложена бысть церквя камена святой Спасъ на Твери. А князь Андрѣй нриведе царевиѡа, и много зла створися крестьяиномъ; Димитрий же сочтався съ братьею царевиѡа прогна, а бояры Андрѣевы изнима“ [71, 43–44].

(19) „Тогда же Литовьскии князь Боудкидь и братъ его Боудивидъ даша князю Мьстиславоу городъ свои Волъковъскъ абы сними миръ держалъ“ [66, 933].

(20) Ryškus šios koncepcijos adaptavimo pavyzdys yra Zenono Norkaus monografija [28, 239].

Levo, lietuviai gali keršyti už Vaišelgos nužudymą (21). Situacija būtų gana aiški, jeigu ne tai, jog beveik prieš šešerius metus (1280 m., t. y. Traidenio laikais) lietuviai žygiavo į Lenkiją su tuo pačiu Jurijumi [18, 72, 56; 16, 7–8], ir tuomet jam nebuvo kilusi jokia rimta grėsmė. Tais pačiais 1286 m., tikėtina (22), įvyko dar vienas žygis į Mazovijos Sochačevą, kurio metu jis buvo nusiaubtas. Žygis vėl buvo organizuotas Konrado II. Spėtina, kad šio žygio metu buvo nusiaubtas prastai apsaugotas Plockas [14, 239–240; 40, 851] bei galbūt užkabinta Dobrynės žemė (23). Žinoma, kad XIV a. Dobrynė ne kartą kentėjo nuo lietuvių antpuolių dėl kunigaikščio Siemovito II pakantumo kryžiuočiams [24, 489]. Taigi grįžę Traidenio bei Daumanto politinei linijai priešiški ir Mindaugo giminei artimesni žmonės turėjo susidurti su trimis veiksniais: vidiniu žemaičių pasipriešinimu, tą XIII a. pab. fiksuoja kronikos (24), minėta trintimi su Levu Danilovičiumi ir Nemuną pasiekusiais kryžiuočiais. Vis dėlto šie lietuviai toliau kovojo kartu su Levu Danilovičiumi ir stoji prieš Boleslovą II. Tai demonstruoja ankstesnės, „daumantiškos“, politinės linijos tąsą (25), tačiau minimas Jurijaus Lvovičiaus atšaukimas indikuoja menkus vidinius pokyčius valdančiąjame elite 1286 m., todėl šiuos metus turėtume laikyti naujos dinastinės grupės įsitvirtinimo faktu. Kartu reikia akcentuoti, jog nors buvo susirūpinta Levo Danilovičiaus sūnaus likimu, nėra jokių kitų objektyvių kriterijų, rodančių pasikeitusią Lietuvos politinę liniją: 1) eilinią kartą žygiuojama Levui palankia kryptimi; 2) žygiuota prieš Boleslovą II, prieš kurį iš dalies buvo einama ir iki tol keturiuose žygiuose palaikant Levą. Šie ir ankstyvesni žygiai po Traidenio mirties liudija, kad pastarojo kunigaikščio žentas nedomino nei Daumanto laikų lietuvių, nei lietuvių po jo mirties.

Boleslovo II palaikymas buvo kiek vėlesnė realija negu tai, ką matome iš karto po Daumanto mirties, tad ir Butigeidžio atėjimą turėtume vertinti kaip tęstinį procesą, palaipsnių vienos grupės įsigalėjimą nuo 1286 metų. Butigeidis su Butvydu pirmą kartą šaltiniuose fiksuojami 1289 m. darant nuolaidas Voluinei, kai kaip taikos garantas buvo atiduotas

(21) „<...> Левъ река емоу такоснѡу мои Юрьѡ не ходи самъ с Литвою оубиль ѡ князѡ ихъ Воишелка любо восхотѡтъ мьсть створити Юрьѡ же не поиде по итннѡ словѡ но посла рать свою <...>“ [66, 891].

(22) Istoriografijoje keliama hipotezė, kad tai tas pats 1283 m. žygis į Mazoviją [7, 51; 47, 23; 49, 201].

(23) Adamas Szweda mano, kad Jono Długošo aprašomas 1287 m. žygis („*Dorbrinensem terram, quam Semovitus dux quintus et ultimus Kazimiri Cuyawie, Lanciensis et Siradensis ducis filius (quemadmodum in superioribus narravimus) in sortem acceperat, Lithwani, Prutheni, Samagitte cetereque gentiles et barbare nationes furtivo et silenti agmine ingressu primum principalem civitatem Dobrzin die Dominico civibus nichil hostile suspicantibus et Divinorum officiorum audicione occupatis comprehendunt*“) [14, 243] veikiausiai vyko 1286 m. ir pulta todėl, kad Dobrynę valdė Boleslovo II sąjungininkai broliai Vladislovas Lokietka, Kazimieras II ir Siemovitas [žr. 42, 85–86]. Įvykį fiksuoja tik Jonas Długošas, todėl vertinti jo patikimumą sunku [7, 51–52, 30, 134–135 (№ 657)].

(24) Petras Dusburgietis, kalbėdamas apie 1294–1300 m. Ragainės komtūro Liudviko von Libencelės kovas su lietuviais, pabrėžia, jog „niekad Lietuvos karaliui nepavyko savo viešpatavimo metais su žemaičiais taip susitarti, kad šie drauge patrauktų į karo žygi prieš brolius“ [19, 234]. Nors šioje žinutėje kalbama apie Ordino kurstomus žemaičius, tačiau Artūro Dubonio leičių socialinės grupės tyrimas rodo, jog didžiajam kunigaikščiui teko įtvirtinti savo valdžią Žemaitijos žemėse. Panašią poziciją buvo išsakęs ir V. Antanavičius [2, 11–12].

(25) Vienas iš A. Dubonio pateiktų argumentų, rodančių esminius Lietuvos valdžios pokyčius po Traidenio, buvo kova prieš Traidenio politinį palikimą siekiant suartėti su Mazovija per jo žentą Boleslovą II [18, 77], tačiau dar iki Gediminaičių atėjimo mes nematome itin aiškios Lietuvos pozicijos prieš Boleslovą II. Tą rodo 1282, 1283, 1284 (galima išlyga), 1285 ir 1286 m. žygiai.

Valkavyskas (26), tad laikotarpis tarp 1286 m. ir 1287/1288 m., per kurį aktyviai įsitraukta į kovas su Ordinu (Livonijoje), laikytinas pirmųjų Gediminaičių įsigalėjimo laikotarpiu, be jokios aiškios datos, kada Butigeidis tarp 1285 m. ir 1289 m. tapo didžiuoju kunigaikščiu. Tokia sąlyginė šaltinių tykla, kai iki 1288–1289 m. matomos „saviveiklininkų“ (menkai konsoliduotos periferinės diduomenės) veiklos apraiškos be aiškios politinės krypties, yra savotiška atskleistos Daumanto atėjimo į valdžią istorijos reminiscencija.

IŠVADOS

Atsižvelgdami į lietuviškos politikos kryptis, žygių analizę po didžiojo kunigaikščio Traidenio mirties, turime konstatuoti šiuos faktus:

1. Nuo 1282 m. I pusės iki 1284 m. vid. Lietuvoje nematome jokios naujos įsitvirtinusios dinastijos (konsoliduotos polinės-karinės jėgos) ir jos atstovo valdovo soste.

2. Pastebima tolesnė tęstinė Traidenio santykių su Haliču-Voluine politika, tačiau šiuo laikotarpiu įsitraukimas į Haličo-Voluinės politiką buvo net didesnis, rodantis ir nemažą politinę priklausomybę.

3. Daumanto atėjimas siejamas su 1284 m. įvykiais – Skomanto, Tautenio, Mantsiekio pasitraukimu bei 1285 m. Daumanto žygio kryptimi į Tverės žemę.

4. Tverės žemės Olešnios valsčiaus užpuolimas 1285 m. rugpjūčio mėn. sietinas su Tverės vyskupo Simeono Polockiečio promindaugiška veikla bei Vaišelgos statytinio Polocke Girdenio sūnaus Andrejaus Girdenaičio potencialiu įsigalėjimu. Simeono valsčiaus užpuolimas Daumantą pastato šalia Girdenio ir Mindaugaičių priešų. Simeono veikla buvo nukreipta prieš Mindaugaičių politikai priešiškos frakcijos įsigalėjimą Polocke, ji ardė lietuvių santykius su Tvere, todėl žygis ir buvo nukreiptas konkrečiai prieš šį vyskupą.

5. Preliminarus kunigaikščio Daumanto buvimas Lietuvos soste – tarp 1284 m. vid. ir 1285 m. rugpjūčio mėn.; 1286 m. įvykiai demonstruoja, kad šiuo laikotarpiu į Lietuvos sostą grįžo promindaugiškos partijos dinastija.

6. Butigeidžio ir Butvydo atėjimas fiksuotas tik 1288–1289 m., iki šio laiko nėra jokių konkrečių duomenų apie kryptingą pirmųjų Gediminaičių politiką.

Gauta 2024 01 20

Priimta 2024 02 25

Šaltiniai ir literatūra

- [1] *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego.* T. 1. Lwów: w drukarni zakładu narod. im Ossolińskich, 1868. 215 s.
- [2] ANTANAVIČIUS, Volodimiras. *Vytenis ir Gediminas 1293–1314 m.* Vilnius: „Vilniaus“ leidinys, 1921. 38 p.
- [3] BARANAUSKAS, Tomas. *Garuozos mūšis. Šaltiniai ir interpretacijos.* Joniškis: Jonišio istorijos ir kultūros muziejus, 2017. 133 p.
- [4] BARANAUSKAS, Tomas. Užmirštasis Lietuvos didysis kunigaikštis Daumantas. *Lietuvos aidas*, 2022, bal. 9/15 (Nr. 13), p. 8–9.
- [5] BATŪRA, Romas. *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą. Nuo Batu antplūdžio iki mūšio prie Mėlynųjų Vandenių.* Vilnius: Mintis, 1975. 383 p.
- [6] BIAŁUŃSKI, Grzegorz. Emigracja Prusów w XI–XIV wieku. *Pruthenia*, 2008, t. 3, s. 35–63.

(26) „Тогда же Литовьский князь Боудкидь и братъ его Боудивидъ даша князю Мьстиславоу городъ свои Волъковъиескъ aby сними миръ держалъ“ [66, 933].

- [7] BŁASZCZYK, Grzegorz. *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*. T. 1. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1998. 303 s.
- [8] DĄBROWSKI, Dariusz. *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*. Poznań–Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 2002. 347 s.
- [9] DĄBROWSKI, Dariusz. Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiadami zachodnimi w latach 1264–1299/1300. *Галичина та Волинь у добу середньовіччя: До 800-річчя з дня народження Данила Галицького*. Львів: Видавництво Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2001, с. 42–69.
- [10] DĄBROWSKI, Dariusz. Between the world of Christians and Pagans: Galician-Volhynian Rus' towards Lithuania in the 13th century. *Continuation or Change? Borders and Frontiers in Late Antiquity and Medieval Europe: Landscape of Power Network, Military Organisation and Commerce*. Ed. by G. Leighton, Ł. Różycki, P. Pranke. London: Routledge, 2022, p. 296–315.
- [11] *Das Zeugenverhor des Franciscus de Moliano (1312)*. Ed. A. Seraphim. Königsberg: Thomas & Oppermann, 1912. 229 s.
- [12] DEDIALA, Ričardas. Tomas Baranauskas. Garuozos mūšis: šaltiniai ir interpretacijos. [Recenzija]. *Lituanistica*, 2018, t. 64, p. 150–159.
- [13] Di Kronike von Pruzinlant des Nicolaus von Jeroschin. *Scriptores Rerum Prusicarum*. Bd. 1. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861, s. 303–624.
- [14] DLUGOSSII, Joannis. *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*. Varsaviae: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, lib. 7–8. 431 s.
- [15] DUBONIS, Artūras. Dvylika Traidienio valdymo metų: Haličo-Voluinės metraščio lietuviškųjų žinių informatyvumo klausimu. *Istorijos šaltinių studijos*, 2008, t. 1, p. 18–20.
- [16] DUBONIS, Artūras. Pirmieji Lietuvos valdovai: giminiška meilė ir mirtina neapykanta. *Lituanistica*, 2003, Nr. 2(54), p. 5–9.
- [17] DUBONIS, Artūras. Ties Lietuvos ir Maskvos tarpusavio santykių ištakomis. *Tarp istorijos ir būtovės*. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui. Vilnius: Aidai, 1999, p. 55–67.
- [18] DUBONIS, Artūras. *Traidenis: monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje (1268–1282)*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009. 241 p.
- [19] DUSBURGIETIS, Petras. *Prūsijos žemės kronika*. Vertė L. Valkūnas, red. R. Batūra. Vilnius: Vaga, 1985. 498 p.
- [20] GUDAVIČIUS, Edvardas. LDK valdovai po karaliaus Mindaugo mirties. *Mokslas ir gyvenimas*, 1988, Nr. 8(370), p. 10–11.
- [21] IVINSKIS, Zenonas. Vytenis ir karas su kryžiuočiais. *Trimitas*, 1939, Nr. 49, p. 1187–1188.
- [22] JONYNAS, Ignas. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. 402 p.
- [23] *Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów)*. Tłumaczenie, wstęp i komentarze D. Dąbrowski, A. Jusupovič. Avalon: Kraków–Warszawa, 2017. 327 s.
- [24] *Lietuvos istorija. XIII a. – 1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*. T. 3. Parengė D. Baronas, R. Petrauskas, A. Dubonis [ats. redaktorius A. Dubonis]. Vilnius: Baltos lankos, 2011. 616 p.
- [25] *Livländische Reimchronik*. Hrsg. von L. Meyer. Paderborn: F. Schöningh, 1876, s. 1–274.
- [26] *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Parengė ir į lietuvių kalbą išvertė D. Antanavičius, D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. 422, [1] p., [4] iliustr. lap.
- [27] NIKŽENTAITIS, Alvydas. Nuo Daumanto iki Gedimino: Ilikrikščioniškos Lietuvos visuomenės bruožai. *Acta historica universitatis Klaipedensis*, 1996, t. 5. 138 p.

- [28] NORKUS, Zenonas. *Nepasiskelbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*. Vilnius: Aidai, 2009. 473 p.
- [29] PASZKIEWICZ, Henryk. *Jagiellonowie a Moskwa: Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*. T. 1. Warszawa: Fundusz Kultury Narodowej, 1933. 454 s.
- [30] PASZKIEWICZ, Henryk. *Regesta Lithuaniae: ab originale usque ad Magni Ducatus cum Regno Poloniae Unionem. Tempora usque ad annum 1315 complectens*. T. 1. Varsoviae: Sump. Soc. Mianowskianae Patronae Studiorum Liberalium, 1930. 183 s.
- [31] Petri de Dusburg Chronicon terrae Prussiae. *Scriptores Rerum Prusicarum*. Bd. 1. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861, s. 21–219.
- [32] POWIERSKI, Jan. Rola Jaćwieży w walce ludów bałtyjskich z agresją krzyżacką. *Rocznik Białostocki*, 1981, t. 14, s. 87–113.
- [33] PREKOP, Dariusz. *Wojna zakonu krzyżackiego z Litwą w latach 1283–1325*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004. 188 s.
- [34] *Preussisches Urkundenbuch*. Bd. 1/2. Medizinalangelegenheiten von August Seraphim. Königsberg i. Pr.: Hartungsche Verlagsdruckerei, 1909. 724 s.
- [35] PUZYNA, Jan. Sukcesorowie Trojdena. *Ateneum Wileńskie*, 1938, t. 13, s. 1–31.
- [36] RADOCH, Marek. *Walki Zakonu Krzyżackiego o Żmudź od połowy XIII wieku do 1411 roku*. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko Mazurski, 2011. 377 s.
- [37] *Rocznik franciszkański krakowski. Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*. T. 3. Wyd. A. Bielowski, Lwów, 1878, s. 46–52.
- [38] *Rocznik kapitulny krakowski. Monumenta Poloniae Historica = Pomniki dziejowe Polski*. T. 2. Wyd. A. Bielowski. Lwów, 1872, p. 779–816.
- [39] *Rocznik małopolski. Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*. T. 3. Wyd. A. Bielowski, Lwów, 1878, s. 135–202.
- [40] *Rocznik Traski. Monumenta Poloniae Historica = Pomniki dziejowe Polski*. T. 2. Wyd. A. Bielowski. Lwów, 1872, p. 826–861.
- [41] ROWELL, Stephen Christopher. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva. Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*. Vilnius: Baltos lankos, 2001. 381 p.
- [42] *Russisch-liwländische Chronographie von der Mitte des neunten Jahrhunderts bis zum Jahre 1410*. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften hauptsächlich nach liwländischen, russischen und hansischen Quellen verfasst von Ernst Bonnell. Petersburg: Comissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1862. 291 s.
- [43] SELART, Anti. Fürst Konstantin von Polock und die Geschichte Livlands im dritten Viertel des 13. Jahrhunderts. *Forschungen zur baltischen Geschichte*, 2016, 1, s. 29–44.
- [44] SELART, Anti. *Livonia, Rus' and the Baltic Crusades in the Thirteenth Century*. Leiden and Boston: Brill, 2015. 388 p.
- [45] SZWEDA, Adam. Najazdy litewskie na ziemię dobrzyńską na przełomie XIII/XIV w. *Zeszyty Historyczne WSP w Częstochowie*, 1996, t. 3, s. 83–94.
- [46] TETERYCZ-PUZIO, Agnieszka. *Bolesław II Mazowiecki. Na szlakach ku jedności (ok. 1253/58 – 24 IV 1313)*. Kraków: Avalon, 2015. 194 s.
- [47] TETERYCZ-PUZIO, Agnieszka. Książęta mazowieccy wobec państwa litewskiego w XIII wieku – walka czy współpraca? *Zapiski Historyczne*, 2010, t. 75, zesz. 1, s. 8–29.
- [48] *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. 832 p.
- [49] WŁODARSKI, Bronisław. *Polska i Ruś, 1194–1340*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966. 325 s.

- [50] БОРИСОВ, Николай Сергеевич. *Политика московских князей (конец XIII – первая половина XIV века)*. Москва: МГУ, 1999. 391 с.
- [51] *Галицко-Волынская летопись. Текст, комментарий, исследование*. Сост. Н. Ф. Котляр, В. Ю. Франчук, А. Т. Плахонин, под ред. Н. Ф. Котлара. Санкт-Петербург: Алетей, 2005. 421 с.
- [52] ГОРСКИЙ, Антон Анатольевич. *Москва и Орда*. Москва: Издательство «Ломоносовъ», 2016. 214 с.
- [53] ЗДР[АВОМЫСЛОВ], [К. Я.]. Симеон. *Русский биографический словарь*. Т. 18. Санкт-Петербург: тип. В. Демакова, 1904, с. 455.
- [54] КАРАМЗИН, Николай Михайлович. *История государства Российского*. Т. 4, кн. 2. Ростов на Дону: Ростовское книжное издательство, 1989. 560 с.
- [55] КЛЮГ, Экхехард. *Княжество Тверское (1247–1485 гг.)*. Тверь: РИФ ЛТД, 1994. 432 с.
- [56] КОНЕВ, Сергей Витальевич. Синодология. Часть 2: Ростовский соборный синодик. *Историческая генеалогия*, 1995, вып. 6, с. 95–106.
- [57] КОНЯВСКАЯ, Елена Леонидовна. «Симеон из Полотска» – первый тверской епископ. *Тверь, Тверская земля и сопредельные территории в эпоху средневековья*. Материалы научного семинара. Тверь, 2017, вып. 10, с. 17–24.
- [58] КУЧКИН Владимир Андреевич. *Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X–XIV вв.* Москва: Наука, 1984. 353 с.
- [59] КУЧКИН, Владимир Андреевич. Особая редакция «Наказание» Симеона Тверского. *Изучение русского языка и источниковедение*. Москва: Наука, 1969, с. 243–251.
- [60] ЛЕЛЕЦКИЙ, В. В. О местоположении тверской волости Олешни и территории Тверского княжества. *Отечественная история*, 1998, № 2, с. 175–178.
- [61] *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*. [Под ред. и с предисл. А. Н. Насонова]. Москва, Ленинград: Изд-во Акад. Наук СССР, 1950. 642 с.
- [62] *Полное собрание русских летописей*. Т. 1: Лаврентьевская летопись. Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1927 [2]. 540 с.
- [63] *Полное собрание русских летописей*. Т. 10: Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью Санктпетербургъ: въ типографіи министерства внутренних делъ, 1885. 244 с.
- [64] *Полное собрание русских летописей*. Т. 16: Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки. С.–Петербургъ: Типографія Ф. Елеонскаго, 1889. 320 с.
- [65] *Полное собрание русских летописей*. Т. 18: Летопись Симеоновская. С.–Петербургъ: Типографія М. А. Александрова, 1913. 316 с.
- [66] *Полное собрание русских летописей*. Т. 2: Ипатьевская летопись. Петербург: Типографія М. А. Александрова, 1908, XVI, 938, 87, IV с.
- [67] *Полное собрание русских летописей*. Т. 20, Ч. 1: Львовская летопись. С.–Петербургъ: Типографія М. А. Александрова, 1910. 418 с.
- [68] *Полное собрание русских летописей*. Т. 23: Ермолинская летопись. С.–Петербургъ: Типографія М. А. Александрова, 1910. 342 с.
- [69] *Полное собрание русских летописей*. Т. 24: Летопись по Типографскому списку. Петроградъ: 2-я Государственная типографія, 1921. 272 с.
- [70] *Полное собрание русских летописей*. Т. 3: Новгородская летопись по Синодальному харатейному списку. Санктпетербургъ: Типографія Императорской Ададеміи Наукъ, 1888. 600 с.
- [71] *Полное собрание русских летописей*. Т. 4: Новгородская четвертая и Псковская летописи Санктпетербургъ: въ типографіи Едуарда Праца, 1848. 360 с.

- [72] *Полное собрание русских летописей*. Т. 5: Псковская и Софийская летописи. Санктпетербургъ: въ типографіи Едуарда Праца, 1851. 275 с.
- [73] *Полное собрание русских летописей*. Т. 7: Летопись по Воскресенскому списку. Санктпетербургъ: въ типографіи Едуарда Праца, 1856. 345 с.
- [74] СЕЛЕЗНЁВ, Юрий Васильевич. *Русско-ордынские военные конфликты XIII–XV веков*. Москва: Квадрига, 2010. 224 с.
- [75] СОЛОВЬЁВ, Сергей Михайлович. *История России с древнейших времен*. Т. 3–4, кн. 2. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1960. 786 с.
- [76] СТРЕЛЬНИКОВ, Сергей Витальевич. *Землевладение в Ростовском крае в XIV – первой трети XVII века*. Москва–С. Петербург: Альянс-Архео, 2009. 360 с.
- [77] ТЕМУШЕВ, Виктор Николаевич. Литовско-тверская граница (проблемы интерпретации источников). *Российские и славянские исследования*, 2007, вып. 2, с. 135–142.
- [78] *Троицкая летопись*. Присёлков М. Д. Реконструкция текста. Москва, Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1950. 518 с.
- [79] ФЕННЕЛ, Джон. *Кризис средневековой Руси 1200–1304*. Москва: Прогресс, 1989. 296 с.
- [80] ЯНИН, Валентин Лаврентьевич. *Новгород и Литва: пограничные ситуации XIII–XV веков*. Москва: Издательство Московского университета, 1998. 216 с.

RIČARDAS DEDIALA

The Period of Turmoil in the Late Thirteenth Century in the Grand Duchy of Lithuania: The Case of Daumantas in 1285

Summary

As the position is usually formed in historiography, in the first half of 1282, probably after the violent death of Traidenis (1268–1282), Grand Duke of Lithuania, the throne was taken over or seized by another influential group. The sources do not reveal any other name of the grand duke who ruled Lithuania from this moment until August 1285. In 1285, the mysterious death of the no-less-mysterious grand duke of Lithuania Daumantas was recorded in the Russian chronicles in the Oleshnya district belonging to the land of Tver. The historical sources about this event are scarce, and the historical circumstances are vague. Daumantas's attack on Oleshnya is recorded in nine chronicles, each of which contains a laconic message about his death. Taking into account the directions of Lithuanian politics, the analysis of the campaigns following the death of Grand Duke Traidenis in the first half of 1282 until the middle of 1284 leads to the following conclusions:

- (1) from the first half of 1282 until mid-1284, we do not see any new established dynasty (a consolidated political force) and its representative on the throne of Lithuania;
- (2) further continuity of Traidenis's policy in relations with Galicia-Volhynia is observed, only at this time the degree of involvement in Galician-Volhynian politics was even higher, indicating also a considerable political dependence;

(3) Daumantas's emergence must be linked to the events of 1284: the withdrawals of Skomantas, Tautenis, and Mantsiekis and the direction of Daumantas's campaign to the land of Tver in 1285;

(4) the attack on the Oleshnya volost of the land of Tver in August 1285 is related to the pro-Mindaugas activity of Simeon of Polotsk, the bishop of Tver, and the potential establishment of Andrew, the son of Girdenis, who was Vaišelga's protégé in Polotsk, in his place. The attack on the Simeon's volost placed Daumantas in the camp of the enemies of Girdenis and Mindaugas's clan. As Simeon acted against the establishment of the political faction hostile to the politics of Mindaugas's clan in Polotsk and undermined the relations of the Lithuanians with Tver, the campaign was directed specifically against this bishop;

(5) Daumantas's preliminary reign on the throne of Lithuania lasted from mid-1284 to August 1285. The events of 1286 demonstrate that at this time a pro-Mindaugas party's dynasty returned to the throne of Lithuania;

(6) the emergence of Butigeidis and Butvydas was recorded only in 1288–1289, but we do not see any specific data on the focussed politics of the first Gediminids until then.

Keywords: Daumantas, politics, Gediminids, Grand Duchy of Lithuania, thirteenth century